

TEORI OG EMPIRI I NATIONALØKONOMIEN

AF SVEND RANULF

Det hører med til Filosofiens Opgaver at undersøge de i de forskellige videnskabelige Discipliner anvendte Metoder. Der er herved den Vanskelighed, at ingen Filosof i vore Dage kan have prøvet at arbejde selvstændigt med ret mange af de Metoder, som det saaledes paahviler ham at beskæftige sig med. Specialforskere paa de forskellige Omraader har en langt mere indgaaende Erfaring med Hensyn til de Metoder, de hver for sig anvender, men de er til Gengæld i Reglen ikke indstillet paa en sammenlignende Betragtning af Metoderne indenfor de forskellige Videnskaber, og desuden er det jo kun én enkelt Videnskabs Metoder, en Specialforsker kender paa første Haand. Der klæber følgelig nødvendigvis Ufuldkommenheder baade ved Filosofernes og ved Specialisternes Behandling af Metodelæren. Det maa da formentlig anses for ønskeligt, at begge Parter yder Bidrag til Behandlingen af Emnet, hver ud fra sine Forudsætninger og om muligt i fordrageligt Samarbejde. Den nylig af *F. Zeuthen* udgivne Bog *Økonomisk Teori og Metode* (1942) maa fra filosofisk Side hilses velkommen som et Bidrag til Drøftelsen af det videnskabelige Metodeproblem i Almindelighed. Men det kan ikke undgaas, at den Betydning, som Zeuthen — vistnok i Overensstemmelse med de fleste andre Nationaløkonomer — tilskriver den deduktive Teori i Nationaløkonomien, maa vække Anstød hos en empiristisk indstillet Filosof. Denne maa spørge sig selv, om en konsekvent empirisk Metode dog ikke kan formodes at være lige saa vel mulig og lige saa paakrævet i Nationaløkonomien som i andre Videnskaber. Det er dette Spørgsmaal, som har givet Anledning til, at de følgende Sider blev skrevet. De anførte Betragtninger indeholder forhaabentlig en tilstrækkelig Undskyldning for, at en Ikke-Natio-

naløkonom vover at blande sig i Diskussionen om, hvilken Metode der rettelig bør anvendes i Nationaløkonomien.

Anvendelsen af en lige saa konsekvent empirisk Metode som i Naturvidenskaben anser Zeuthen for at være umulig i Nationaløkonomien, grundet paa Materialets Natur: »Det Stof, der arbejdes med, er langt mindre homogent. Reduktionen til faa Grundkvaliteter og Maaleenheder er ikke mulig, og hvad der næsten er det værste, den manglende Homogenitet viser sig under Tidsforløbet som manglende Konstans med Hensyn til Tingenes Egenskaber og Personernes Opførsel.«¹⁾ Det er ejendommeligt, at Zeuthen her bestrider Muligheden af en empirisk Nationaløkonomi ved Hjælp af lignende Argumenter som dem, ved hvis Hjælp Eleaterne og Platon i Oldtiden vilde godtgøre Umuligheden af en empirisk Naturvidenskab. Materialet frembyder faktisk paa Naturvidenskabens Omraade de samme Vanskeligheder for Forskningen, som Zeuthen fremhæver for Nationaløkonomiens Vedkommende. I et fransk nationaløkonomisk Værk, som indledes med nogle Betragtninger over videnskabelig Metode i Almindelighed, hedder det: »De fleste af de Kendsgerninger, som frembyder sig for vor Iagttagelse, er i nogen Grad egenartede (»singuliers«). ... Vi finder aldrig to Blomster eller to Sten, der er nøjagtig ens. Hvis man fra Videnskaben vilde eliminere alt, hvad der er individuelt særpræget, vilde den overhovedet ikke faa noget Stof at arbejde med. Men Sandheden er, at under den uophørlige Omskiften af Data, der hver for sig har Ejendommeligheder, som adskiller dem fra alle andre, er der visse Lovmæssigheder, som gentager sig. Virkeligheden bestemmes ved et Sammenspil paa hvert enkelt Punkt i Rummet og Tiden af talrige Love, der kan indgaa et uendeligt Antal af Kombinationer. Videnskabens Opgave er at finde disse Love, denne Konstans, disse Regelmæssigheder«²⁾. Opgaven har trods Forventninger om det modsatte ikke vist sig uløselig for Naturvidenskaben, og der er følgelig heller ingen Grund til paa Forhaand at tro, at den skal være uløselig i Nationaløkonomien.

Det bedste Bevis for Muligheden af en empirisk Metode i Nationaløkonomien vil naturligvis være en faktisk Anvendelse af denne Metode. Det mest gennemførte Forsøg, som foreligger i denne Ret-

¹⁾ Dette Citat er hentet fra Zeuthens Artikel *Økonomi og Teknik*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1943, p. 120.

²⁾ *Gaëtan Pirou*: Introduction à l'étude de l'économie politique, 1939, p. 14.

ning, er vistnok *Le salaire, l'évolution sociale et la monnaie*, af *François Simiand* (1932), og en nærmere Undersøgelse af dette Værks Metode synes derfor at være paa sin Plads overfor den af Zeuthen ytrede Skepsis. Da der imidlertid foreligger to danske nationaløkonomiske Arbejder, som har Problemstilling og delvis Metode tilfælles med Simiand, vilde det være urimeligt ikke ogsaa at inddrage dem i Undersøgelsen. Disse to Arbejder er *Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden ca. 1850—1913*, af *Jørgen Pedersen* (1930), og *An Analysis of Price Behaviour during the Period 1855—1913*, af *Jørgen Pedersen* og *O. Strange Petersen* (1938).

I

Simiand tager Afstand fra den Form for Empirisme i Nationaløkonomien, som blot bestaar i Henvisninger til, hvad alle og enhver naar som helst vil kunne iagttage. Saadanne Henvisninger er kun Paastande eller Antagelser (affirmations eller présomptions), ikke Konstatering af Kendsgerninger¹). Det er en Illusion at tro, at man uden videre ved Besked om det Samfund, man lever i, og derfor kan opbygge en Videnskab om dette uden en forudgaaende systematisk og kritisk Indsamling af Kendsgerninger. Men en Nationaløkonom har kun i ringe Omfang Adgang til direkte og personlig at konstatere de Kendsgerninger, der skal udgøre Grundlaget for hans Videnskab, saasom f. Ex. Lønninger og Priser. Han maa følgelig bygge paa andres Beretninger derom eller om muligt paa Dokumenter, der har spillet en Rolle ved selve de økonomiske Transaktioner, han interesserer sig for, og da saadanne Beretninger og Dokumenter kan være upaalidelige eller misvisende, maa han, før han bruger dem, underkaste dem en Kritik ud fra de samme Principer som dem, Historikerne lægger til Grund for deres Vurdering af historiske Kilder. En saadan Kildekritik forudsætter, at man aldrig stoler paa nogen Kilde uden først at have skaffet sig nøjagtige Oplysninger om dens Oprindelse. Simiand sammenfatter denne Regel i, hvad han kalder *le Précepte de la connotation repérable (Où et quand et par qui constaté?)* Uden Overholdelse af denne Forskrift kan man vel opstille Paastande og Antagelser, der kan synes mere eller mindre plausible, men ogsaa mere eller mindre

¹) *Le salaire* I, pp. X f.

omtvistelige, og for og imod hvilke der kan anføres omtrent lige gode Grunde¹⁾.

Det maa nu siges, at Jørgen Pedersen i sine Konstatninger af Arbejdsløn og Priser faktisk bestræber sig for at gaa frem i Overensstemmelse med den anførte Forskrift, selv om han ikke udtrykkelig formulerer den. Der er paa dette Punkt ingen metodologisk Uoverensstemmelse mellem ham og Simiand. Men Jørgen Pedersen er selv temmelig skeptisk overfor de Resultater, han paa denne Maade har opnaaet, idet han taler om det »sparsomme og usikre Materiale«, hvorpaa hans Studier over Arbejdslønnen hviler²⁾, ligesom han i Fortalen til Bogen om Priserne næsten gør Undskyldning for, at han overhovedet offentliggør saa magre Resultater³⁾. Jørgen Pedersen har faktisk haft et langt mindre omfangsrigt Materiale at arbejde med end Simiand. Det er selvfølgelig muligt, at man ikke i alle Tilfælde, hvor en empirisk nationaløkonomisk Undersøgelse er ønskelig, vil være i Stand til at finde brugbart empirisk Materiale. Kun Erfaringen kan vise, hvorledes det forholder sig hermed. Men denne Usikkerhed er ikke det samme som Vished om, at alle Forsøg i den omhandlede Retning paa Forhaand er haabløse og derfor bør undlades. Hvis man altid havde krævet Vished for at kunne naa til positive Resultater, før man paabegyndte en videnskabelig Undersøgelse, vilde der overhovedet ikke existere nogen Videnskab.

Zeuthen er i Almindelighed af den Opfattelse, at Konstatning af konkrete økonomiske Kendsgerninger ikke er mulig uden subjektiv Vilkaarlighed. Som Begrundelse herfor henviser han bl. a. til, at den iagttagne Genstand ofte vil paavirkes af Iagttagelsen. Dette gælder efter hans Mening f. Ex. ved Indtægtsangivelser, som har skattemæssig Betydning, ved sociale Enqueter og ved Oplysninger, som Ledere af private Erhvervsvirksomheder kan mene sig interesseret i enten at give eller at forholde Økonomerne⁴⁾. Zeuthen synes her slet ikke at regne med Muligheden af en saadan kritisk Vurdering af Kilderne, som Simiand kræver. Hvis denne Vurdering giver til Resultat, at en Kilde er upaalidelig, bør den naturligvis ikke benyttes, og Forskeren bør da eventuelt nøjes med at slaa fast, at det paagældende Forhold (indtil videre) ikke kan oplyses. Zeuthen driver imidlertid sin Skepsis overfor Er-

¹⁾ Le salaire I, pp. 37 ff.

²⁾ Arbejdslønnen p. 68.

³⁾ Price Behaviour p. 12.

⁴⁾ Økonomisk Teori og Metode p. 25.

faringen saa vidt, at han finder det farligt stadig at »have Virkeligheden for Øje under sin Tænkning og stadig lade den influere paa Resultatet«, fordi der da let »paa ukontrolleret Maade kan slippe ny Forudsætninger ind, uden at f. Ex. deres tidsmæssige eller stedlige Begrænsning gøres klar, maaske endog Forudsætninger, der beror paa Forfatterens mere eller mindre tilfældige individuelle Iagttagelser eller endog følelses- eller interessebetonede Forestillinger«¹⁾. Det synes nærliggende at bemærke, at hvis noget saadant skulde ske, beror det mindre paa, at man har haft Virkeligheden for Øje, end paa, at man har bekymret sig alt for lidt om Virkeligheden. Det rette Værn mod den Fare, Zeuthen advarer imod, er Overholdelse af Simiands *Précepte de la connotation repérable*, der iøvrigt ogsaa er antydet af Zeuthen selv i følgende Sætning: »Naar man paastaar noget, maa man vide, hvor man har det fra. Den faktiske Modstrid, som ofte er til Stede mellem Økonomernes Paastande, viser, at denne Fordring ikke er Pedanteri«²⁾.

II

Zeuthens Skepsis overfor den empiriske Forskning kunde finde Støtte i et metodisk Krav, som Jørgen Pedersen stiller vedrørende Slutninger fra Enkeltiagttagelser til Udsagn om Grupper af sociale Fænomener — forudsat at man anerkender Berettigelsen af dette Krav. I saa Fald vil nemlig Vanskelighederne ved empirisk socialvidenskabelig Forskning i høj Grad forøges, og bl. a. maa, hvis det omtalte Krav skal respekteres, en stor Del af Jørgen Pedersens eget Forskningsarbejde betragtes som uholdbart.

Der drives efter Jørgen Pedersens Opfattelse Misbrug med Begrebet Gennemsnit indenfor Socialvidenskaberne. Han siger i denne Forbindelse bl. a.: »At Begreberne Gennemsnitsindtægt eller normal Indtægt er uden Mening, naar det drejer sig om Arbejderklassen som Helhed, er nu indlysende for enhver. Hvad Faglærte, Ikke-Faglærte, Kvinder og Børn gennemsnitlig har haft i Aarsindtægt fra Aar til Aar, kan vel tænkes at være et brugbart Indeks for Indkomstens Bevægelser i Samfundet, men siger intet om, hvad nogen Person eller ensartet Gruppe af Personer har haft i Indtægt. Men selv om man inden for et nogenlunde ensartet Omraade ... holder sig til snævrere Grupper, hvis enkelte Bestand-

¹⁾ Økonomisk Teori og Metode pp. 18 f.

²⁾ Økonomisk Teori og Metode p. 19.

dele har et eller andet Kendetegn fælles, ... er Lønforskellighederne saa store, at det, naar det gælder Indkomsternes absolutte Størrelse, er uberettiget at tale om Gennemsnit¹⁾.« »Det er endnu ikke fuldt berettiget for det enkelte Fags Vedkommende at lade Arbejderens Indkomst repræsentere ved den gennemsnitlige Aarsfortjeneste²⁾.«

Det samme Synspunkt gøres gældende i en Afhandling af Jørgen Pedersen om Prisniveauet, som er offentliggjort i Nationaløkonomisk Tidsskrifts Festskrift til Harald Westergaard (1933). Bundne og frie Priser siges her at have »et saa forskelligt Forløb, at et Gennemsnit er aldeles uden Mening³⁾.« Der tales om, at man kan beregne Gennemsnit for enkelte Grupper af Priser, »og kun hvis disse Gruppe-Gennemsnit forløber saa parallelt, at det er berettiget at tage Gennemsnit af dem, tør man tale om et fælles Niveau for samtlige Priser⁴⁾.« En af en anden Forsker opstillet Pris-Index kritiseres med den Begrundelse, at dens forskellige Bestanddele »varierer indbyrdes paa en saadan Maade, at man ikke kan tillægge et Gennemsnit af dem nogen Betydning⁵⁾.« Et almindeligt Prisniveau kan paa Grund af disse og andre Vanskeligheder ved Gennemsnitsberegningen »i bedste Fald kun blive en Fiktion⁶⁾.« Paa tilsvarende Maade siger Jørgen Pedersen ogsaa om Realindkomsten, at man egentlig talt kun kan beregne den, naar man definerer den som Kvoten mellem en paa bestemt Maade beregnet Budgetværdi og Pengeindkomsten, »men derved reduceres Reallønsbegrebet til en statistisk Størrelse eller en ren Formalitet⁷⁾.«

Det er en uafviselig Konsekvens af det i ovenstaaende Citater udtrykte Standpunkt, at »den Opgave at udfinde, hvad Arbejdernes normale Indkomst er paa et givet Tidspunkt eller gennem et givet Tidsrum, egentlig talt er haabløs, selv med de bedste tænkelige Oplysninger⁸⁾,« og at »Forestillingen om en almindelig Prisbevægelse, i den Forstand, at en enkelt Pris-Index skulde være tilstrækkelig til at udtrykke alle Prisers Bevægelse, maa forkastes⁹⁾.«

¹⁾ Arbejdslønnen p. 72.

²⁾ Arbejdslønnen p. 73, jf. ogsaa p. 182.

³⁾ Festskrift p. 187.

⁴⁾ Festskrift p. 186.

⁵⁾ Festskrift p. 184.

⁶⁾ Festskrift p. 184, jf. Price Behaviour pp. 28 og 109.

⁷⁾ Arbejdslønnen p. 187.

⁸⁾ Arbejdslønnen p. 73.

⁹⁾ Price Behaviour p. 28.

Men Jørgen Pedersen kan næppe frikendes for at være skyldig i en Selvmodsigelse, naar han dog tror sig i Stand til »at angive Arbejdslønnens sandsynlige Grundbevægelse« og »belyse det Niveau, hvorpaa en betydelig Del af Indkomsten har ligget«, eller til at »angive et vist fælles Træk ved Prisbevægelsen,« nemlig at Priserne i den af ham og Strange Petersen studerede Periode har gennemløbet en Bevægelse, som kan udtrykkes i en bølgelignende eller V-formet Kurve, og som er en Realitet i den Forstand, at der kan være Mening i at diskutere dens Aarsager¹⁾. Det er bl. a. paa disse Punkter, at man synes at maatte erklære Jørgen Pedersens eget Forskningsarbejde for uholdbart, saafremt man godkender hans Betragtninger vedrørende Gennemsnitsberegninger.

Det kunde maaske se ud, som om Jørgen Pedersen havde fastere Grund under Fødderne, for saa vidt han holder sig til sit eget Forslag om i Stedet for at beskæftige sig med den »almindelige« Prisbevægelse at studere enkelte Prisers eller Prisgrupper Bevægelser og prøve paa at finde Aarsagerne til disse²⁾. Dette vilde dog være en Illusion. Simiand siger: »De faktiske Priser paa en enkelt Vare er ofte yderst forskellige indenfor et og samme snævert begrænsede Omraade, ligesom de ogsaa kan variere meget stærkt i Løbet af et meget kort Tidsrum³⁾.« Under alle Omstændigheder er det, man kalder Prisen paa en enkelt Vare, allerede en Art Gennemsnit, og formentlig maa da alle Jørgen Pedersens principielle Betæneligheder gøre sig gældende allerede ved Beregningen af dette. Det vil sige, at hvis Beregningen af et almindeligt Prisniveau er umulig, er ogsaa Beregningen af en enkelt Vares Pris umulig. Der bliver i saa Fald næppe synderlig meget tilbage af Jørgen Pedersens Forskningsarbejde. Men Konsekvenserne strækker sig videre endnu. Thi man kan ikke beskæftige sig med Socialvidenskab uden overalt at staa overfor Problemer, der er analoge med Beregningen af en Gennemsnitspris.

Man vil imidlertid have bemærket, at Jørgen Pedersen ikke alene i sin videnskabelige Praxis, men ogsaa i sin logiske Teori dog anser det for tilladeligt at operere med Gennemsnitsudtryk for Størrelser, der ikke afviger alt for meget fra hinanden indbyr-

¹⁾ Arbejdslønnen p. 76, Price Behaviour pp. 110 og 129, jf. Winding Pedersens Anmeldelse af den sidstnævnte Bog i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1938, p. 190.

²⁾ Festskrift pp. 191 f.

³⁾ Le salaire II, p. 261.

des. Nøjagtig hvor store Afvigelserne maa være, angives ikke, og en saadan Grænse kan formentlig ogsaa kun fastsættes vilkaarligt. Den Risiko, at Gennemsnittet selv ved smaa Afvigelser kunde blive forskelligt fra alle de enkelte Værdier, søger Jørgen Pedersen for Arbejdslønnens Vedkommende at afværge paa den Maade, at han ved Beregningen af »den almindelige Dag-(Time-)Løn« benytter ikke f. Ex. det aritmetiske Gennemsnit, men derimod Modalværdien, som er »den hyppigst forekommende Værdi«. Som Argument mod Benyttelsen af det aritmetiske Gennemsnit tilføjes, at man derved »i Perioder med lav Beskæftigelse (vilde) kunne faa en kunstig Lønforhøjelse frem, idet de ringeste og ringest betalte Arbejdere afskediges først. I det hele taget er det indlysende, at man ved at benytte Gennemsnittet vilde faa en Række Svingninger frem, som ikke havde noget at gøre med Lønbevægelsen, idet Forandringer i Løngruppernes Sammensætning vilde give sig Udslag i Gennemsnitslønnen.« Til Forebyggelse heraf er det iøvrigt ikke altid tilstrækkeligt at holde sig til Modalværdien, og denne maa derfor »suppleres med Anvendelse af sund Fornuft¹⁾«.«

Hele Jørgen Pedersens Tankegang vedrørende Tilladeligheden af Gennemsnitsberegninger rammes formentlig af følgende Bemærkning i *John Dewey's Logik*: »Den traditionelle nominalistiske Empirisme har haft en Tendens til at anse Abstraktioner for noget i sig selv forkasteligt, saa snart de betragtes som andet end et bekvemt lingvistisk Hjælpemiddel til Betegnelse af et Antal Enkeltfænomener, der har en Egenskab fælles. Det opfattes stadigvæk som Tegn paa en højere Indsigt at foragte abstrakte Ord, til hvilke der ikke svarer nogen konkret Genstand. Abstraktioner har utvivlsomt i udstrakt Grad været misbrugt, men Midlet derimod er blot at sikre sig, at de svarer til bestemte logiske Tænkeoperationer (modes of operating).«²⁾ Det vil sige, at det er uden væsentlig Betydning, om et Gennemsnitsudtryk falder sammen med nogen enkelt af de Værdier, hvis Gennemsnit det udtrykker. Der er altsaa bl. a. heller ikke noget principielt forkasteligt i, at et Gennemsnitsudtryk viser Lønforhøjelse i Tilfælde, hvor ingen enkelt Arbejder har faaet sin Løn forhøjet — naar blot man ved den Brug, man gør af et saadant Gennemsnitsudtryk, aldrig glemmer, paa hvilket Grundlag det er beregnet (ved hvilken »mode of operating« det er blevet til). Et samlet Udtryk for en Række

¹⁾ Arbejdslønnen pp. 12 f.

²⁾ *Logic*, London 1938, p. 352.

Data vedrørende Arbejdslønnen kan da foruden Modalværdien ogsaa være det aritmetiske eller det geometriske Gennemsnit eller Medianen, eller det kan være Summen af alle de givne Lønsatser. Der kan være Tale om et simpelt eller om et »vejjet« Gennemsnit, ved hvilket sidste der tages Hensyn til det Antal Arbejdere, for hvem hver enkelt Lønsats gælder. Simiand erklærer at ville foretrække et vejjet aritmetisk Gennemsnit med Tilføjelse af en Sprednings-Index¹⁾. Men han tilføjer, at Materialet ikke altid muliggør Beregningen af et saadant Gennemsnit, og at man i saa Fald ogsaa kan bruge et af de andre Gennemsnitsudtryk²⁾. Det gælder da blot om aldrig at bruge et saadant Udtryk paa Maader eller i Forbindelser, hvor det ifølge sin Oprindelse ikke har Gyldighed³⁾. Egentlig vil man, naar Materialet tillader det, gøre bedst i at beregne samtlige Gennemsnitsudtryk for de Talrækker, man arbejder med⁴⁾.

Det er indlysende, at den, der benytter samtlige Gennemsnitsudtryk, ofte kan faa noget ud af et Materiale, som er ubrugeligt for den, der kun vil benytte Modalværdien. Muligheden for at finde tilstrækkeligt Materiale til, at man derpaa kan opbygge en empirisk Nationaløkonomi, formindskes altsaa, hvis man som Jørgen Pedersen begrænser sig til Modalværdien.

III

Simiand skelner mellem tre Arter af nationaløkonomiske Værker, nemlig saadanne som indeholder Teorier baseret paa Kendsgerninger, saadanne som indeholder Teorier uden Kendsgerninger, og saadanne som indeholder Kendsgerninger uden Teorier⁵⁾. Om de sidste siger han, at de nutildags er talrige, og at de har deres Nytte. Men egentlig Videnskab foreligger dog efter hans Anskuelse kun i de Værker, der indeholder Teorier baseret paa Kendsgerninger, hvilket er, hvad man mener med Udtrykket »théorie expérimentale«, som findes i Undertitlen paa hans her omhandlede Arbejde. Jørgen Pedersen er paa dette Punkt enig med Simiand.

¹⁾ Le salaire I, p. 255.

²⁾ Le salaire I, pp. 271 f.

³⁾ Le salaire I, p. 279.

⁴⁾ Le salaire I, p. 376.

⁵⁾ Le salaire I, pp. X og 8 f.

Han siger: »Det er ... Forskningens Opgave — ikke alene at finde Sandheden med Hensyn til Tingenes faktiske Tilstand — men ogsaa i høj Grad at blotlægge det Princip eller de Principer, der behersker det paagældende Fænomenomraade. Det gælder om at kunne se det enkelte Element som Led i en Helhed, at finde Tingenes Lov; først naar man er naaet dertil, har man naaet fuld Viden om de paagældende Fænomener, idet man derved bliver istand til at udlede det ene Fænomen af det andet¹⁾.« Jørgen Pedersen tilføjer — stadig i Overensstemmelse med Simiand —, at Konstruktionen af Teorier i og for sig er vigtigere end Konstateringen af isolerede Kendsgerninger, men »at den bedst mulige Løsning af den sidste Opgave er Betingelse for at have Held med sig ved Løsningen af den første«.

Simiands Polemik mod Teorier uden Kendsgerninger genfinder man hos Jørgen Pedersen i følgende Form: »Man har naturligvis altid den Udvej — en Udvej, som Økonomerne i høj Grad har benyttet sig af — at redde sig over i Filosofien. Man kan opstille visse Forudsætninger om de paagældende Fænomener uden Hensyn til, om disse Forudsætninger svarer til Virkeligheden eller ej, og ud derfra kan man ræsonnere sig til disse Fænomeners Opførsel i forskellige Situationer, d. v. s. angive den Lov, som behersker dem. Man har imidlertid ved en saadan Fremgangsmaade ikke løst Problemet, men kun omgaaet det. Tilbage staar stadig at bringe disse Teorier i Kontakt med Virkeligheden«. I sin Bedømmelse af saadanne Teorier uden Kendsgerninger synes Jørgen Pedersen dog at være adskilligt mere tolerant end Simiand. Hos den danske Forsker hedder det nemlig: »Denne Fremgangsmaade kan der ... være god Mening i, naar der ikke foreligger et tilstrækkeligt, nogenlunde vel kontrolleret Erfaringsmateriale, men derimod kun spredte, rent personlige Iagttagelser. De Teorier, man paa den Maade har opstillet, har da ogsaa i mange Henseender gjort god Fyldest, selv om de ogsaa i nogle Tilfælde kan have ført vild; men Forpligtelsen til, naar Lejlighed frembyder sig, at prøve Forudsætningernes Overensstemmelse med Virkeligheden, bortfalder dog naturligvis ikke²⁾.« Simiand hævder, at Værdien af saadanne Teorier udelukkende beror paa, om deres Overensstemmelse med Virkeligheden er godtgjort, og at »jusqu'à cette confrontation avec les faits, cette valeur est exactement nulle³⁾.«

¹⁾ Arbejdslønnen p. 239.

²⁾ Arbejdslønnen p. 240.

³⁾ Le salaire I, p. 9.

De Teorier, hvori baade Simiand og Jørgen Pedersen ser det egentlige Maal for nationaløkonomisk Forskning, har Karakter af Kausalteorier. Og medens begge Forskere er enige om, at man maa begynde med en omhyggelig empirisk Konstatering af de Fænomener, som man vil finde Aarsagerne til, er der Uenighed med Hensyn til den Metode, ved hvis Hjælp det anses for muligt at paavise Aarsagssammenhæng.

Simiand formulerer med Henblik paa Udforskning af Aarsagssammenhæng en metodisk Regel, som han kalder *le Précepte de la revue sélective*¹⁾. Hermed menes, at man først bør opstille en Liste over alle de Faktorer, som overhovedet kan tænkes at øve Indflydelse paa det Fænomen, hvis Aarsager man vil finde. Man kan aldrig opnaa Garanti for, at en saadan Liste er udtømmende, men man bør gøre den saa fuldstændig som muligt²⁾. Derefter bør man med Hensyn til hver enkelt af disse Faktorer undersøge, hvorvidt der bestaar et Kovariations- eller Korrelationsforhold (Simiand siger *concomitance* eller hyppigst *correspondance*) mellem den og det Fænomen, hvis Aarsager man vil finde, altsaa her Arbejdslønnens Svingninger. Dette forudsætter naturligvis, at man til Genstand for sine Undersøgelser har valgt et Fænomen, som virkelig er Svingninger eller Variationer underkastet. Denne Forudsætning er opfyldt for Arbejdslønnens Vedkommende baade hos Simiand og hos Jørgen Pedersen, men den er bedst opfyldt hos Simiand, fordi hans Undersøgelse strækker sig over en længere Periode og derfor omfatter flere Svingninger. Endvidere forudsætter Konstateringen af alle disse mulige Korrelationer, at man har gjort hver enkelt af de mulige Kausalfaktorer og dens Variationer i Tidens Løb til Genstand for en Undersøgelse, der i Principet ikke kan være mindre dybtgaaende eller omfattende end Undersøgelsen af selve det Fænomen, der søges forklaret, altsaa her Arbejdslønnen. Dette betyder naturligvis en Mangedobling af det Arbejde, der skal udføres. Simiand har udført det; men det har ogsaa taget ham 30 Aar at gøre det, og hans Bog er blevet paa henimod 1400 Sider mod knap 400 hos Jørgen Pedersen.

Forholdet er nu ved Simiands *revue sélective* ikke saa simpelt, at man, efterhaanden som Undersøgelsen skrider frem, uden videre af sin Liste kan stryge de Faktorer, som ikke viser

¹⁾ *Le salaire* I, pp. 100 ff.

²⁾ *Le salaire* I, pp. 122 f.

Korrelation med Arbejdslønnen, og som de væsentlige fastholde dem, der viser høj Korrelation. Simiand siger udtrykkelig: »Selv en høj Korrelationskoefficient er ikke nok til at bevise en Kausalforbindelse, ligesom omvendt utvivlsomme Kausalforbindelser kan svare til en meget svag eller slet ingen Korrelation¹⁾.« Et sikkert Resultat desangaaende kan først naas, naar alle Faktorer er undersøgt, og hele Undersøgelsen er afsluttet²⁾. Dette kan dog naturligvis ikke betyde, at det vil være spildt Arbejde for en Forsker at undersøge nogle eller blot en enkelt formodet Kausalfaktors Korrelation med det Fænomen, han er interesseret i, saafremt han ikke kan overkomme mere. Konsekvensen er blot, at enhver saadan partiel Undersøgelse trænger til at suppleres, og at dens Resultat maa anses for provisorisk ikke blot i den Forstand, i hvilken al empirisk Forsknings Resultater er provisoriske, men ogsaa i den Forstand, at der til Belysning af det paagældende Problem maa formodes allerede nu at foreligge tilgængeligt Erfaringsmateriale, som ikke er udnyttet. Konstateringen af en enkelt Korrelation, ligegyldigt hvilken, er imidlertid en Del af det Arbejde, som under alle Omstændigheder maa gøres, og dets Udførelse er altsaa af videnskabelig Værdi, selv om man helst bør undlade derpaa alene at opbygge Kausalteorier. Sker dette alligevel, er Ulykken dog ikke stor, idet Arbejdets Fortsættelse med Nødvendighed vil føre til de paakrævede Modifikationer.

I en vis Forstand kan man sige, at ethvert Fænomen har uendelig mange Aarsager, idet alt, hvad der eksisterer, i nogen Grad paavirkes af alt andet eksisterende. Men dermed er man ikke hjulpet, hvis man ønsker med nogen Sandsynlighed at kunne beregne Fænomenernes fremtidige Forløb eller de sandsynlige Virkninger af bevidste menneskelige Indgreb i dette Forløb. Man maa i saa Fald kunne regne med, at nogle af de uendelig mange Aarsager, der øver Indflydelse paa et givet Fænomen, er mere væsentlige end andre, og maaske helst med, at der foreligger en enkelt særlig væsentlig Aarsag, nemlig den, som ved sin Tilstedeværelse eller Fraværelse særlig hyppigt betinger Fænomenets Existens eller Ikke-Existens, samtidig med at et stort Antal andre Betingelser er mere konstant givne. Hvorvidt der gives en saadan enkelt væsentlig Aarsag til et Fænomen, kan næppe afgøres paa Forhaand og i Almindelighed, men maa fremgaa som et Resultat af

¹⁾ Le salaire II, p. 570.

²⁾ Le salaire I, p. 222.

den samlede Undersøgelse i hvert enkelt Tilfælde. Simiand synes imidlertid at mene, at der i Reglen vil kunne findes en »antécédent immédiat« eller »le plus immédiat«, »non substituabile« eller »le moins substituabile«¹⁾, og han mener ogsaa i Slutningen af sin Bog at have fundet den for Arbejdslønnens Vedkommende.

Jørgen Pedersen hævder — i Overensstemmelse med Simiand — at Arbejdslønnen er funktionelt bestemt; at de Størrelser, der indgaar i den funktionelle Sammenhæng, er legio; og at der selv blandt de mest paaviselige er flere, som ikke er af økonomisk Art. Men han føjer til, at en exakt Udmaaling af de forskellige Lønnen paavirkende Momenteres Styrke ikke er og næppe nogensinde vil blive mulig²⁾. Hvad Nationaløkonomien kan haabe at opnaa, er i det højeste »med Henblik paa et givet Omraade og indenfor en given Tidsperiode (at) pege paa nogle af de betydeligste Faktorer, som har medvirket til at fremkalde et givet Resultat, og man kan naturligvis ogsaa opnaa et vist Grundlag for Bedømmelsen af, hvilke Kræfter der vil være i Virksomhed i en nærmere Fremtid, og dermed, hvilket Resultat der vil fremkomme³⁾.« I Bogen om Priserne gør Jørgen Pedersen og Strange Petersen Undskyldning for at have fremsat Kausalteorier, som maaske kan forekomme Læserne letsindige. De to Forskere mener, at de herved ikke har skadet, men tværtimod gavnet Videnskaben. De vil kun have deres Teorier opfattet som Forslag (suggestions), men: »Saadanne Forslag, udformet af Folk, der har et nøje Kendskab til Materialet, har gode Chancer for at træffe det rigtige, og de kan i hvert Fald gøre Nytte ved, at de ansporer til fortsatte Undersøgelser⁴⁾.«

Medmindre disse fortsatte Undersøgelser skal bestaa i Opstillingen og Gennemprøvelsen af en revue sélective, er det ikke klart, hvorledes de kan føre til Resultater, der er bedre underbygget end de allerede foreliggende »Forslag«. Man kan hos Jørgen Pedersen spore enkelte spredte Tilløb til en saadan revue, men om nogen systematisk og konsekvent Gennemførelse af Metoden er der hos ham ikke Tale. I Hovedsagen maa Forholdet siges at være det, at Jørgen Pedersen med Hensyn til Udforskning af nationaløkonomisk Aarsagssammenhæng ikke mener at kunne komme ud over »Filosofien«, medens Simiand ogsaa paa dette

¹⁾ Le salaire I, pp. 20 ff.

²⁾ Arbejdslønnen p. 248.

³⁾ Arbejdslønnen p. 259.

⁴⁾ Price Behaviour p. 12.

Omraade anser virkelig empirisk Forskning for mulig. Og »Filosofien« bliver ikke til noget andet og mere end »Filosofi«, selv om der forud for den er gaaet en empirisk Konstatering af Arbejds løn og Priser. Hvis Nationaløkonomiens Formaal er at paavise Aarsagssammenhæng og stille Prognoser, maa man betvivle, at dette Formaal virkelig fremmes ved empiriske Undersøgelser som de af Jørgen Pedersen og Strange Petersen foretagne, s a a f r e m t disse Undersøgelsers Resultater ikke udnyttes som Led i en revue sélective.

Paa et væsentligt Punkt kommer de to danske Forskere i Kraft af deres »Filosofi« og Simiand i Kraft af sin empiriske Metode til Resultater, der er hinanden modsatte. Det drejer sig om, hvorvidt Svingninger i Priserne er Aarsager til Svingninger i Arbejds lønnen eller omvendt. Der er Enighed om, at der i Almindelighed til stigende Priser svarer stigende Arbejds løn og til faldende Priser konstant Arbejds løn. Men Simiand konstaterer yderligere: 1) Svingninger i Priserne indtræder regelmæssigt før de tilsvarende Svingninger i Arbejds lønnen; 2) Prisernes Svingninger er større end Arbejds lønnens Svingninger (hvilket jo bl. a. viser sig i, at der til faldende Priser svarer en i det store og hele konstant Arbejds løn); 3) hvis det var Arbejds lønnen, der paavirkede Priserne, maatte dette ske særlig stærkt i Produktionsgrene, hvor Arbejds lønnen spiller en særlig stor Rolle i Forhold til Prisen paa det færdige Produkt; men noget saadant viser sig ikke at være Tilfældet. Paa Grundlag heraf hævder Simiand — i Modsætning til Jørgen Pedersen og Strange Petersen —, at det maa være Prissvingningerne, der betinger Svingningerne i Arbejds lønnen og ikke omvendt¹⁾. Det er af Simiand formuleret som et almindeligt metodisk Princip, at Spørgsmaalet om, hvad der er Aarsag, og hvad der er Virkning i et ved Korrelation godtgjort Kausalforhold, maa besvares paa Grundlag af, hvilket af de to korrelerede Fænomener der varierer først og varierer mest²⁾. Og mod det første af disse to Punkter kan Jørgen Pedersen og Strange Petersen i hvert Fald ikke opponere, eftersom de selv ved nogle af de Lejligheder, hvor de opererer med Korrelationer (og altsaa foretager Tilløb til en revue sélective), fremhæver Betydningen af, at en Pris har været »leading« i Forhold til en anden³⁾. Her-

¹⁾ Le salaire II, pp. 279 ff.

²⁾ Le salaire I, pp. 106 ff.

³⁾ Price Behaviour pp. 132 og 163.

med skal iøvrigt ikke være sagt noget om, hvem der i sidste Instans har Ret med Hensyn til det omhandlede saglige Spørgsmaal. Det er jo f. Ex. muligt, at et ikke-fransk Materiale behandlet efter Simiands Metode vilde give andre Resultater end det franske. Men den, der paa Grundlag af de til et vist Tidspunkt foreliggende kritisk sigtede og metodisk behandlede Data hævder en Anskuelse, der senere ud fra ny Data viser sig at være en Vildfarelse, er en bedre Forsker end den, der alene i Kraft af Gætning eller »Filosofi« hævder en Anskuelse, som senere tilfældigvis viser sig at være rigtig.

Hvis man endnu vilde spørge, hvad Grund der i sidste Instans er til at stole paa Simiands Metode mere end paa »Filosofien«, maa Svaret bestaa i en Henvisning til, at Simiands Metode i sin logiske Struktur er identisk med den, der har ført til alle Naturvidenskabens imponerende Resultater i den nyere Tid. Hvad Simiand tilsigter, er for de økonomiske (og andre sociale) Fænomeners Vedkommende at konstatere Love af samme Art som dem, Naturvidenskaben søger at konstatere for Naturfænomenernes Vedkommende, nemlig Love, som udsiger, at der »mellem to eller flere Naturfænomener bestaar et Funktionsforhold, d. v. s. et konstant Afhængighedsforhold¹«. Denne Metode har ført til brugbare Resultater i Naturvidenskaben, men »Filosofi« har aldrig gjort det.

IV

Zeuthen udtrykker sig et Sted, som om den deduktive Metode, han anbefaler i Nationaløkonomien, egentlig kun er en Art Nødhjælp, man maa gribe til, fordi en empirisk-induktiv Løsning af Problemerne er umulig²). Dette kan der kun være Mening i, hvis den deduktive Metode virkelig er helt forskellig fra og uafhængig af den empirisk-induktive. En saadan Opfattelse synes Zeuthen ogsaa at bekende sig til i en Række Udtalelser — overfor hvilke der imidlertid staar andre, som tyder paa, at den deduktive Teori i Grunden skal betragtes som en Samling Hypoteser, der kræver Verifikation.

Det hedder hos Zeuthen: »Da Deduktionen afhænger af sine Forudsætninger, kan den ikke modbevises ved Iagttagelse³«. »Man

¹) Jørgen Jørgensen: Indledning til Logikken og Metodelæren, 1942, p. 73.

²) Nationaløkonomisk Tidsskrift 1943, p. 124.

³) Økonomisk Teori p. 21.

kan i et videnskabeligt Værk skrive omtrent hvad som helst, blot man gør Rede for, hvilken Art Gyldighed man tillægger de enkelte Paastande, om de er Resultatet af en Deduktion, og da ud fra hvilke Forudsætninger¹⁾.« »Naar Modellerne (d. v. s. Teorien) betragtes, ikke som Approximationer til Virkeligheden, ... men som alternative Abstraktioner, bliver en samlet Drøftelse af Forudsætningernes større eller mindre Realitet ikke særlig afgørende²⁾.« I Henhold til disse Citater synes den nationaløkonomiske Teori at skulle opfattes som et rent hypotetisk-deduktivt System i Analogi med Matematiken. Men som bekendt kan man af Matematiken alene ikke udlede nogen som helst Viden angaaende Virkeligheden. Og hvis den antydede Opfattelse af den nationaløkonomiske Teori konsekvent fastholdes, kan denne derfor heller ikke yde noget Bidrag til Opnaaelsen af det, som ogsaa efter Zeuthens Mening er Formaalet med økonomisk Studium, nemlig Udformningen af økonomiske Prognoser³⁾.

Som allerede nævnt fastholder Zeuthen ikke den antydede Opfattelse konsekvent. Paa Trods af de netop anførte Udtalelser fremhæver han forskellige andre Steder Nødvendigheden af Verifikation. Deduktionen giver kun Tautologier, men, hedder æt, »den ny Form kan give en Arbejdshypotese til ny erfaringsmæssig Prøvelse⁴⁾.« »Saafremt de først valgte Forudsætninger gav et nøjagtigt og tilstrækkelig fuldstændigt Billede af Virkeligheden, vilde det kun være skadeligt at lade senere Iagttagelser øve Indflydelse paa Resultatet. Da det imidlertid i Reglen ikke er Tilfældet, bliver Verifikationen meget væsentlig⁵⁾.« Dette betyder faktisk, at Verifikationen altid er meget væsentlig; thi hvorledes kan man undtagen netop i Kraft af Verifikation vide noget om, hvorvidt de Forudsætninger, man har valgt til Udgangspunkt for en Deduktion, giver »et nøjagtigt og tilstrækkelig fuldstændigt Billede af Virkeligheden«? Men hvis dette er Zeuthens virkelige Opfattelse, hvad Mening er der da i, at han betvivler Muligheden af en empirisk-induktiv Metode i Nationaløkonomien⁶⁾ og hævder, at man i Stedet derfor maa søge at hjælpe sig med en deduktiv Teori?

¹⁾ Økonomisk Teori p. 20.

²⁾ Økonomisk Teori p. 41.

³⁾ Økonomisk Teori p. 17.

⁴⁾ Økonomisk Teori p. 21.

⁵⁾ Økonomisk Teori p. 19.

⁶⁾ Jf. foran p.

Meningen synes at være den, at det, Zeuthen i Virkeligheden anbefaler, er en empirisk-induktiv Metode, hvor Verifikationen foregaar skønsmæssigt. Det bedste, man kan gøre, vil efter hans Anskuelse i mange Tilfælde være at »lade Analogien fra de teoretiske Modeller indgaa i Skønnet over de konkrete, mere kompli- cerede Tilfælde og anvende specielle Modelkonstruktioner som en beskeden Vejledning, der skønsmæssigt modificeres under Hensyn til Tilfældets specielle Omstændigheder¹⁾.« Men hvor der er Tale om Skøn, er der Tale om subjektiv Vilkaarlighed, og Zeuthen siger selv: »Betingelsen for en Fremstillings videnskabelige Karakter er, at den kan efterprøves af andre; den maa indeholde 'intersubjective tests'²⁾.« Dette synes i Nationaløkonomien kun at kunne opnaas ved, at man paa alle Punkter overholder de to foran nævnte vigtigste af Simiands metodiske Forskrifter: le Précepte de la connotation repérable og le Précepte de la revue sélective. Anser man dette for uigennemførligt, synes den eneste mulige Konklusion deraf at være, at ethvert Forsøg paa at skabe en nationaløkonomisk Videnskab bør opgives som haabløst.

Det er klart, at Simiands Metode kræver et langt større Arbejde end den deduktivt-skønsmæssige Metode, som Zeuthen anbefaler og de fleste Nationaløkonomer vistnok faktisk anvender. Simiand brugte som før omtalt 30 Aar til Behandlingen af et enkelt økonomisk Problem paa Grundlag af Materiale hentet fra et enkelt Land, og Jørgen Pedersen, som dog kun overholder det ene af Simiands to nævnte metodiske Principer, kunde næppe have skrevet sine Bøger uden Bistand af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Ikke enhver Nationaløkonom har et Institut til sin Raadighed, og mange vil være i den Situation, at de praktisk kun har Valget mellem at benytte Zeuthens Metode eller slet ikke at skrive noget. Men hvad vilde man sige om en Fysiker, som prætenderede at opbygge en Fysik uden Experimenter, alene paa Grundlag af Deduktion og skønsmæssige Antagelser? Vilde den Omstændighed, at han muligvis ikke havde haft Adgang til noget Laboratorium, være nok til, at man anerkendte hans Spekulationer som Videnskab?

¹⁾ Økonomisk Teori p. 23, jf. pp. 27, 36 og 103.

²⁾ Økonomisk Teori p. 19.

V

Baade Jørgen Pedersen og Zeuthen henviser til, at økonomiske Forhold ofte paavirkes af ikke-økonomiske Faktorer, og ser heri en af de alvorligste Hindringer for, at nationaløkonomiske Aarsagsforklaringer kan naa nogen høj videnskabelig Sikkerhedsgrad. Man kan, siger Zeuthen, ikke »vente at finde Love f. Eks. for Ændringer i Teknik eller politiske Forhold!«. Imidlertid eksisterer der jo dog i andre Lande en videnskabelig Disciplin kaldet »Political Science«, og der udkom ogsaa i 1935 en (i Danmark utilgængelig) Bog med Titlen *The Sociology of Invention*, af S. C. Gilfillan. Der er faktisk intet, som berettiger Nationaløkonomeerne til at anse andre socialvidenskabelige Discipliner for mindre udviklingsdygtige end deres egen. Nationaløkonomien er som selvstændig Videnskab betydelig ældre end Sociologi og »Political Science«, og den raader over et langt større Antal Professorater. Men dette kronologiske Forspring er ikke det samme som et logisk Fortrin. Logisk set er Forholdene paa de forskellige Omraader saa ensartede, at man maa være berettiget til at sige: Hvis Sociologien anses for aldrig at kunne blive en ordentlig underbygget Videnskab, er der nøjagtig lige saa god Grund til at formode det samme om Nationaløkonomien. Og hvis Nationaløkonomien ved fortsat Arbejde kan haabe at naa til solide og værdifulde Resultater, er der nøjagtig lige saa god Grund til at haabe det samme for Sociologiens Vedkommende.

Jørgen Pedersen har omtalt Fagforeningerne som en af de ikke-økonomiske Faktorer, der kan formodes at øve Indflydelse paa Arbejdslønnen og derved principielt umuliggøre en exakt Udredningerne af Aarsagerne til dennes Svingninger. Fagforeningerne forekommer ogsaa i Simiands *revue sélective*. Men han mener ikke at maatte lade dem henstaa som en Faktor af ubestemmelig Styrkegrad. For Tiden efter 1890 tillader hans Materiale ham som Maalestok at benytte Antallet af Fagforeningsmedlemmer samt Antallet af Arbejdere, der har deltaget i henholdsvis vundne og tabte Strejker. For Tiden fra 1825 til 1890 tror Simiand som Maalestok at kunne benytte Antallet af Tilfælde, hvor Øvrigheden er skredet ind mod Fagforeninger og Strejker, og Antallet af Personer, mod hvem der i den Anledning er rejst Tiltale. Benyttelse af begge Maalestokke for et og samme Tidsrum efter 1890 viser, at de i det store og hele giver samme Resultater med

¹⁾ Økonomisk Teori p. 82, jf. pp. 19 og 27 og Arbejdslønnen p. 248.

Hensyn til Variationer i Fagforeningsbevægelsens Styrke eller Intensitet, eller hvad man nu vil kalde det, som de to Maalestokke maaler¹⁾). At det maaske kan synes lidt tvivlsomt, hvad det egentlig er, der maales, vil antagelig stemme visse Læsere skeptisk, men bør ikke gøre det, hvis de husker paa, hvad Zeuthen har sagt om, at man i Nationaløkonomien lige saa vel som i Naturvidenskaben kan og maaske bør »hente Begreberne fra Observations-tekniken²⁾«. Hvis det, der populært menes med et Udtryk som »Fagforeningsbevægelsens Styrke«, ikke kan maales, er dette Begreb ubrugeligt i Videnskaben og maa erstattes med et andet, hvis Genstand kan maales, selv om den maaske ikke har nogen adækvat Betegnelse i det almindelige Talesprog. Det er logisk set nøjagtig det samme, som er sket, naar Fysikerne ved Temperatur forstaar det, Termometret viser, og ikke den Varme eller Kulde, som føles af det ene eller andet Individ. Saadanne Substitutioner er nødvendige i Videnskaben. I Fysiken er man nu saa vant til dem, at de af alle betragtes som en Selvfølge. Men hver Gang de forsøges paa et nyt Omraade, betragtes de alligevel gerne som en vilkaarlig og meningsløs Forvanskning af Virkeligheden. Et Exempel herpaa er ogsaa Jørgen Pedersens Protester mod, hvad han kalder Misbrug af Begrebet Gennemsnit³⁾.

Forholdet mellem Nationaløkonomi og Sociologi stilles i den rette Belysning, naar man gør sig klart, at Simiands nationaløkonomiske Metode i Virkeligheden kun er en Tilpasning og nærmere Udformning af de metodiske Principer, som Durkheim først havde formuleret og bragt til Anvendelse ved Behandlingen af ikke-økonomiske sociologiske Problemer. Desværre er ogsaa Sociologiens Udvikling blevet hindret ved, at de fleste Forskere her har foretrukket at benytte sig af en Metode, der er analog med Zeuthens. Men selv om det forholder sig saaledes, har Nationaløkonomeerne ingen Ret til at hovmode sig overfor Sociologien. Det er at slaa med Sten, naar man bor i et Glashus.

¹⁾ Le salaire II, pp. 202 ff.

²⁾ Økonomisk Teori p. 22.

³⁾ Jf. foran Afsnit II.